

การอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษา

ประเพณีฟังธรรมขอฝน จังหวัดเชียงราย

THE PRESERVATION AND INHERITANCE OF THE NATIONAL INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: CASE STUDY OF THE RAIN PRAYING RITUAL IN CHIANG RAI PROVINCE

¹ สหัทธยา วิเศษ, ² ชูชาติ สุทธะ และ ³ สมจันท์ ศรีปรัชยานนท์

¹ Sahathaya Wises, ² Chuchat Sutta and ³ Somchan Sriprachayanon

^{1,2} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา, ³ วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

^{1,2} Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus,

³ Nakorn Lampang Buddhist College, Thailand

Received:2024-02-11

Revised:2024-04-16

Accepted:2024-04-27

¹Corresponding Author's Email: sahathaya.wis@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยปฏิบัติการในชุมชนห้วยไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีฟังธรรมขอฝน จำนวน 32 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม โดยได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยศึกษาเอกสารทุติยภูมิ และศึกษาภาคสนามโดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม รวมทั้งปฏิบัติการพัฒนากิจกรรม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้หลักการวิเคราะห์เนื้อหา โดยจำแนกข้อมูลอย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆที่รวบรวมไว้

ผลการวิจัยพบว่า

1. บทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พบว่าชุมชนห้วยไคร้ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน หรือคนพื้นเมืองที่อพยพมาจากจังหวัดน่าน และอีกส่วนหนึ่งเป็นคนอีสานที่อพยพหนีภัยแล้งมาจากภาคอีสาน ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผี จึงมีประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลรักษาป่า รักษาป่า มีการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนห้วยตามความเชื่อดั้งเดิม ต่อมาพระสงฆ์ได้นำประเพณีฟังธรรมขอฝนซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาร่วมกับการเลี้ยงผีขุนห้วย ซึ่งทำเป็นประจำทุกปีก่อนฤดูทำนา จนเป็นแนวปฏิบัติทางสังคม โดยด้านบทบาทพบว่า มีบทบาทในการเชื่อมโยงสถาบันของสังคมให้อยู่อย่างสันติสุข บทบาทในการหล่อหลอมความรักความสามัคคี

ของคนในชุมชนและบทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจ ส่วนคุณค่าพบว่ามียุคค่าด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และคุณค่าด้านคุณธรรมและจริยธรรม

2. การพัฒนากิจกรรมในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะมียุคประกอบทุกภาคส่วนทั้งชุมชน วัด โรงเรียน สภาวัฒนธรรม ท้องที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มาทำกิจกรรมร่วมกัน ในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ในวัดห้วยไคร้ แผนการจัดการเรียนรู้ และพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียนห้วยไคร้ รวมทั้งการพัฒนาธรรมณูชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนของชุมชนห้วยไคร้ ซึ่งถือเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

คำสำคัญ: การอนุรักษ์; การสืบสาน; มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม; ประเพณีฟังธรรมขอฝน

Abstract

The goal of this research article is to create community-based initiatives that uphold and preserve the rain praying ritual, which entails listening to the Dharma, and to examine its role and relevance as a cultural inheritance. The action research is being conducted in conjunction with qualitative research in the Huai Krai community in the Wiang Subdistrict, Thoeng District, Chiang Rai Province. Among those who were able provide information, 32 individuals who participated part in the rain-requesting ritual were particularly selected to serve as key informants. Experts evaluated the study instruments, which included questions from focus groups and interviews. Data were gathered through the examination of secondary sources, field research involving interviews, focus groups, and activity development. Qualitative data analysis employed content analysis principles by methodically categorizing data in order to establish linkages between different data sets and draw conclusions from data.

The findings demonstrated that:

1. The significance and role of the ritual of praying for rain as an intangible cultural inheritance It was discovered that the Huai Khrai community is comprised up of ethnic Thai Yuan who migrated from Nan province, while another group is made up of Isaan people who moved from the northeast to avoid the drought. The villagers have traditions and views relating to Buddhism and thoughts about spirits that look after the forest, preserve water, and carry out rituals to raise Khun Huai spirits since they worship both Buddhism and

animism. Following that, the monks incorporated the annual practice of raising Khun Huai spirits before the rice-farming season with the Buddhist notion of listening to the Dhamma in order to pray for rain. This tradition eventually became socially accepted. This was discovered that its roles include establishing love and solidarity among the community, bridging the gaps between the institutions of society to enable peaceful coexistence, and boosting morale. Regarding values, it was discovered that morality and ethics were valuable, as were the ties among members of the society.

2. Creating community-based programmes to preserve and carry on the traditional practice of listening to the Dhamma in order to pray for rain as a cultural heritage will involve people from various backgrounds, such as local cultural councils, communities, temples, schools, and administrative organizations that collaborate to host events in the form of a learning center in Wat Huai Krai. The lesson plan and innovative learning environment at Huai Krai School, along with the creation of a community constitution to preserve and carry on the Huai Krai community's tradition of listening to the Dhamma and praying for rain, are regarded as models for maintaining and advancing regional cultural traditions.

Keywords: Preservation; Inheritance; Intangible Cultural Heritage; Rain Praying Ritual

บทนำ

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) โดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชนและในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2003) ในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้กำหนดขอบเขตของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ 5 สาขา คือ 1) ประเพณี และการแสดงออกที่เป็นมุขปาฐะรวมถึงภาษา 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและเทศกาล 4) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ 5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม

ปัจจุบันมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่บิดเบือนไม่เหมาะสม เป็นสาเหตุ

ให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต้องเสื่อมสูญไป อย่างไรก็ตามหลายชุมชนในประเทศไทยยังคงมีการสืบสานรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเองไว้ ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นจากการสั่งสมความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หลายชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบน มีระบบนิเวศที่หลากหลายไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่โบราณกาลมีความสัมพันธ์กับดินน้ำป่าแบบไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (Soontornwong, 2018) นอกจากนี้ ป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและประเพณีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน จะพบว่าชุมชนท้องถิ่นแทบทุกแห่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลป่า เช่น ความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า รักษาต้นน้ำ กำหนดแบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่า กุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านพิธีกรรม ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมินิเวศและวัฒนธรรมแต่ละแห่ง

ดังนั้น ภูมิปัญญาทางความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นเครื่องมือหนึ่งของชุมชนที่จะทำให้พื้นที่ป่าได้รับการคุ้มครองด้วยอำนาจของผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (Sungkhasorn, 2002) รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับกระแสการพัฒนา เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำเพื่อต่อสู้กับการสัมปทานไม้ การสร้างอ่างเก็บน้ำ หรือการฟื้นป่าธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกป่า เป็นต้น และด้วยสังคมล้านนาในภาคเหนือตอนบนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นจึงไม่เพียงแต่นำความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติมาควบคุมพฤติกรรมในการทำกิจกรรมกับทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังได้ประยุกต์หรือนำแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นกุศโลบาย เพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการหรือการดูแลทรัพยากรของคนในท้องถิ่น

ประเพณีฟังธรรมขอฝน เป็นประเพณีท้องถิ่นเพื่อขอน้ำฝนในสังคมเกษตรกรรม เป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน การทำพิธีกรรมขอฝนนั้นมีอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย เพียงแต่อาจจะเรียกชื่อและมีรูปแบบพิธีกรรมที่แตกต่างกัน เช่น พิธีแห่นางแมว พิธีสวดมนต์ปลาช่อน ประเพณีบุญบังไฟ เป็นต้น แต่มีความเกี่ยวข้องกับการขอฝน ในช่วงที่ปัญหาภัยแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล คนในชุมชนขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ ส่วนคนในชุมชนก็พ้นจากสรรพภัยอันตรายต่างๆ และมีชีวิตที่อยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป ดังนั้นประเพณีขอฝนจึงเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่สร้างขวัญกำลังใจให้คนในชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติที่แสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรม (Sujachaya, 2015)

ประเพณีฟังธรรมขอฝน มีการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ชาวบ้านทางภาคเหนือในบางชุมชนได้ร่วมกันจัดขึ้นทุกปี ในวันแรม 9 ค่ำ เดือน 9 เหนือ โดยพระสงฆ์จะสวดมนต์เพื่อขอฝนให้ตกลงมาก่อนถึงฤดูกาลทำนา ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของประเพณีทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการประกอบพิธีกรรม จะมีการสวดพระปริตร คาถาขอฝนและคาถาหมาเมฆ ตามด้วยการแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “พญาปลาช่อน” หรือ “มัจฉาพญาปลาช่อน” พระธรรมเทศนาดังกล่าวเป็นคัมภีร์ประเภทชาดก เนื้อเรื่องผูกขึ้นโดยมีพญาปลาช่อนเป็นตัวละครเอกบำเพ็ญสังกัหวัดอุ

ธรรมจนสามารถช่วยเหลือบริวารให้รอดพ้นจากภัยแล้งได้สำเร็จ บางแห่งมีการเชิญพระอุปคุต บูชาพระปชุน เทวบุตรหรือสร่งน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่า เป็นต้น คัมภีร์พญาปลาซ่อนเป็นคัมภีร์โบราณ จารด้วยอักษรธรรม ล้านนา ปกติเก็บรักษาไว้ในหีบพระธรรม เมื่อจะประกอบพิธีขอฝน คัมภีร์ดังกล่าวจะถูกนำมาอ่านในพิธีเสมอ (Sridarat, 2020)

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีขอฝนของชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบนพบว่า แต่ละชุมชนได้ทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝน ไม่ว่าจะเป็นการฟังธรรมปลาซ่อน การแห่นางแมว การจุดบั้งไฟ การเซ่นไหว้ผีบ้าน ผีเมือง ผีขุนน้ำซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีคุณค่า และสร้างขวัญและกำลังใจให้คนในชุมชน เพียงช่วงระยะเวลาที่ทำพิธีกรรมเท่านั้น ทั้งนี้ยังไม่มีการจัดการองค์ความรู้ของพิธีกรรมที่มีอยู่ และไม่มีการดำเนินกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมอันแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ คุณค่าของประเพณีขอฝนที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น อย่างไรก็ตามบางชุมชนอาจจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม หรือลดทอนลง หรืออาจเลือนหายไปในที่สุด ซึ่งปรากฏในหลายชุมชนภาคเหนือตอนบนได้มีการลดทอนการปฏิบัติบางอย่าง เช่น การแห่พระอุปคุต การแห่นางแมว การปล่อยปลาซ่อน การจุดบั้งไฟ ฯลฯ อีกทั้งไม่ได้มีกิจกรรมการสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝน อาจส่งผลให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะสูญหายเนื่องจากขาดผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ในอนาคตการทำพิธีขอฝนอาจไม่ตอบสนองต่อความต้องการและบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ประกอบกับกระแสในยุคโลกาภิวัตน์ไหลบ่าเข้ามาแทนที่

จากความเป็นมาของปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาคุณค่าและศักยภาพของประเพณีฟังธรรมขอฝนที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและเพื่อพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเยาวชนและคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งที่จะช่วยในการสงวนรักษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ สืบสานคุณค่า และศักยภาพของประเพณีฟังธรรมขอฝนที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนให้อยู่คู่กับสังคมเกษตรกรรมของประเทศไทย นอกจากนี้ยังจะทำให้เกิดแนวทางในการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ของชุมชน ภายใต้แนวปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสาน ประเพณีพิธีกรรมขอฝน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีขั้นตอนดังนี้

- 1) สสำรวจชุมชนห้วยไคร้ร่วมกับแกนนำชุมชน
- 2) สรूपข้อมูลและกำหนดแผนงานกิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝน
- 3) เข้าร่วมในกิจกรรมประเพณีพิธีกรรมขอฝนของชุมชน
- 4) ปฏิบัติการจัดทำกิจกรรมอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง
- 5) สรूपบทเรียนและองค์ความรู้
- 6) สื่อสารสาธารณะ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์องค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์และ สืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

2. พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนห้วยไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย 7 หมู่บ้านที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำ ได้แก่ บ้านห้วยไคร้ หมู่ 3 บ้านห้วยไคร้ใหม่ หมู่ 6 บ้านห้วยไคร้เก่า หมู่ 8 บ้านห้วยไคร้สันตสุข หมู่ 17 บ้านห้วยไคร้เหนือ หมู่ 21 บ้านห้วยไคร้ใต้ หมู่ 24 และบ้านห้วยไคร้ลานทอง หมู่ 25

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้อง และมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมขอฝน 3 กลุ่ม จำนวน 32 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ จำนวน 7 คน กลุ่มแกนนำและสมาชิกกลุ่มต่างๆในชุมชน ได้แก่ พระสงฆ์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มทางวัฒนธรรม จำนวน 19 รูป/คน และกลุ่มภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม จำนวน 6 คน รวมทั้งการสนทนากลุ่มเฉพาะจาก ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม จำนวน 8 คน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม โดยได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน

5. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสารทุติยภูมิ จากหนังสือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลออนไลน์ และการศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มผู้ให้ ข้อมูลหลัก รวมทั้งปฏิบัติการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝนในฐานะที่เป็น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

6. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้หลักการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการจำแนก ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆที่รวบรวมไว้

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาบทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยนำเสนอให้เห็นภาพของบริบทชุมชน และประเพณีฟังธรรมขอฝนก่อนที่จะนำเสนอบทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝน ผลการวิจัยพบว่า

1.1 ชุมชนห้วยไคร้ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน หรือคนพื้นเมืองที่อพยพมาจากจังหวัดน่าน จำนวน 6 หมู่บ้าน ต่อมามีคนอีสานอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งเป็นอีก 1 หมู่บ้าน ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผี จึงมีประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลรักษาป่า โดยเฉพาะบริเวณป่าชุมชนห้วยไคร้ จะมีการเลี้ยงผีขุนห้วยเป็นประจำทุกปีก่อนฤดูทำนาตั้งแต่สมัยแรกตั้งชุมชน เพื่อขอน้ำฟ้าให้น้ำฝนในการทำนาและขอให้ปกป้องรักษาคนในชุมชนให้พ้นจากภัยอันตราย (Khuenchiangsa, n.d.)

ต่อมาประมาณปีพ.ศ. 2530 มีการนำความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาร่วมกับการเลี้ยงผีขุนห้วย จากการริเริ่มของเจ้าอาวาสวัดพระธาตุขุนทองในขณะนั้น ได้จัดให้มีประเพณีฟังธรรมขอฝนหรืออ่านธรรมปลาซ่อน ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคมของทุกปี หรือบางปีเกิดภาวะภัยแล้งเร็วก็จะมีการจัดเร็วขึ้น

ก่อนการทำพิธีทางศาสนา ชาวบ้านจะมีการขึ้นท้าวท่งสี่ โดยฝ่ายคนเฒ่าคนแก่จะนำไม้มาปักเป็นแท่นสี่มุม ทำการขึ้นท้าวท่งสี่ โดยนำอาหาร น้ำ ผลไม้ใส่กรวยวางไว้บนแท่นไม้ และจุดธูปเพื่ออัญเชิญเทวดา เจ้าป่า เจ้าเขาให้รับรู้ และมาเข้าร่วมในพิธีฟังธรรมขอฝน ส่วนพระสงฆ์จะทำพิธีฝ่ายสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์อ่านธรรมมังจลาปลาซ่อนเพื่อขอฝน พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์แล้วปล่อยปลาซ่อนที่เตรียมมาลงปล่อยในสระน้ำ หลังจากนั้นสวดมนต์ให้พรแก่ชาวบ้านที่มาร่วมงานเป็นอันเสร็จพิธี (Pangkam, 2023) บทสวดธรรมมังจลาปลาซ่อนเป็นเนื้อเรื่องที่เล่าสืบกันมาใช้เค้าโครงเรื่องเดิมเฉพาะในส่วนของปลาที่ช่วยเหลือบริวารจากภัยแล้ง ชาวบ้านจึงนำธรรมเรื่องนี้มาใช้เทศน์เมื่อเกิดฝนแล้ง (Mitrprapan, n.d.) การเลี้ยงผีขุนห้วยและการฟังธรรมขุนห้วยของชุมชนห้วยไคร้ เป็นประเพณีที่ทำต่อเนื่องกันทุกปี หลังจากเสร็จพิธีกรรม จะมีการร้องรำทำเพลง หรือจ้อย ซอ ค่าว เล่นดนตรี สะล้อ ซอ ซึง สร้างความสนุกสนาน อีกไม่นานก็จะมีฝนตกลงมาทำให้เกิดความชาวบ้านจะมีความอิ่มเอิบ มีความโล่งใจ สบายใจที่ได้ทำประเพณี

1.2 บทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝน ในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งพบว่าประเพณีฟังธรรมขอฝนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ที่คนในชุมชนถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแนวปฏิบัติทางสังคม จากการศึกษาบทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝน พบว่า

1) บทบาทของประเพณีฟังธรรมขอฝน

(1) บทบาทในการเชื่อมโยงสถาบันของสังคมให้อยู่อย่างสันติสุข ประเพณีฟังธรรมขอฝนทำให้ผู้คนทุกกลุ่มในชุมชนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะผู้นำชุมชนที่ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้อาวุโส จะเป็นแกนนำหลักในการทำกิจกรรม เป็นการรวมกลุ่มตามความสมัครใจของชุมชนบ้านห้วยไคร้ทั้ง 7 ชุมชน เพื่อมาร่วมกิจกรรมด้วยกัน มีการบริจาคอาหาร น้ำดื่ม และเงินเพื่อนำมาร่วมสมทบในพิธีกรรม เสร็จพิธีจะทานข้าวเที่ยงร่วมกัน และพูดคุยกันถึงการเพาะปลูก ผลผลิต สภาพดินฟ้าอากาศ และเรื่องอื่นๆ

(2) บทบาทในการหล่อหลอมความรักความสามัคคีของคนในชุมชน ประเพณีฟังธรรมขอฝนเป็นกิจกรรมที่แสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อบุคคล สถานที่ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะนำความเชื่อ ความศรัทธาทางพุทธศาสนาเป็นกุศโลบายในการสร้างความรักความสามัคคีของคนในกลุ่ม การจัดกิจกรรมเป็นการบอกกล่าวแสดงถึงความเคารพอ่อนน้อม ผ่านคาถา บทสวด และพิธีกรรมเพื่อขอฝนจากฟ้าจากผีที่ดูแลรักษาขุนห้วยมาใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค ชุมชนจึงมีความเชื่อว่าจะต้องจัดเป็นประเพณีทุกปี เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ให้ฝนตกตามฤดูกาล ไม่ให้ขาดแคลนน้ำกิน น้ำใช้ ส่วนคนในชุมชนจะพ้นจากสรรพภัยอันตรายต่างๆ และมีชีวิตที่อยู่เย็นเป็นสุข

(3) บทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจ ประเพณีขอฝนเป็นพิธีกรรมการสร้างขวัญกำลังใจให้ชุมชนก่อนฤดูเพาะปลูก ให้กำลังใจให้คนในชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ตามด้วยการแสดงพระธรรมเทศนาพญาปลาซ่อน เนื้อหาพระธรรมเทศนาเป็นการให้ความหวังความสำเร็จตามเนื้อเรื่องเสริมสร้างความเชื่อให้กับชุมชนก่อนฤดูกาลทำการเกษตร

ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีความเชื่อและศรัทธาในประเพณีฟังธรรมขอฝนและการเลี้ยงผีขุนห้วย เมื่อใกล้ช่วงเวลาจัด หากจัดกิจกรรมล่าช้าจะทำให้ฝนฟ้าจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล จึงเข้าไปพูดคุยกับผู้นำชุมชนให้รีบจัด เพราะมีความกลัวว่าสิ่งที่ไม่ดีจะเกิดขึ้นในชุมชน แต่เมื่อจัดกิจกรรมแล้วเสร็จก็จะคลายกังวล (Prissana, 2023)

2) คุณค่าของประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(1) คุณค่าด้านขวัญกำลังใจ ประเพณีฟังธรรมขอฝน เป็นการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนที่เกิดจากการสั่งสมจากประสบการณ์ที่มีคุณค่าของชุมชนเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนทั่วไป โดยได้รับการถ่ายทอดส่งสืบทอดมา เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีการแสดงออก การประพฤติปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านกลุ่มชุมชนยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน

การฟังธรรมขอฝนของชุมชนเป็นการสร้างกำลังใจ และคุณค่าทางจิตใจตามความเชื่อชุมชนที่มีต่อพุทธศาสนา และผีขุนห้วย ผ่านพิธีกรรมที่ได้ทำร่วมกันของคนในชุมชน โดยชุมชนเชื่อว่าถ้าทำพิธีกรรมแล้วจะเกิดความอุดมสมบูรณ์มีน้ำกิน น้ำใช้ตลอดทั้งปี ปลอดภัยจากสรรพภัยอันตรายต่างๆ คนในชุมชนมีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข สร้างพลังบวกสร้างขวัญกำลังใจให้ชุมชน เมื่อทำกิจกรรมเสร็จทุกคนจะมีความสุข ไม่มีความกังวล (Morpa, 2023)

(2) คุณค่าด้านความสัมพันธ์ของชุมชน ในการจัดการประเพณีฟังธรรมขอฝน จะหมุนเวียนให้แต่ละหมู่บ้านเป็นเจ้าภาพหลัก โดยมีกองทุนกลางของประเพณี และมีบุคคลหลายกลุ่มที่เข้ามาในการประกอบพิธีกรรมทั้งผู้นำชุมชน ข้าราชการ พ่ออาจารย์ พระสงฆ์ กลุ่มแม่บ้าน บุคคลเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่ แตกต่างกัน เช่น ผู้นำชุมชน มีบทบาทในการจัดเตรียมสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ในการทำพิธีกรรม ผู้นำชุมชนจะปรึกษาร่วมกับพ่ออาจารย์ และพระสงฆ์ในการกำหนดวัน เมื่อได้วันทำพิธีกรรมจะประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย เพื่อรับบริจาค

เงินจากคนในชุมชน แล้วนำมารวบรวมให้กับหมู่บ้านที่รับเป็นผัดขอบในปีนั้นๆ เพื่อเตรียมสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ในตอนเช้าวันทำพิธีกรรมฟังธรรมขอฝน ส่วนข้าวจ้ำ คือคนนำพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนห้วย ทำหน้าที่สื่อสารกับผีขุนห้วย พ่ออาจารย์ หรือคนนำพิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์ มีบทบาทในการนำพิธีกรรมและการอ่านธรรมขอฝน ร่วมกับผู้นำชุมชนในการกำหนดนัดหมายวันเวลา ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ผู้รู้ จะทำหน้าที่จัดเตรียม ชันดอกไม้ ธูปเทียน ของประกอบในพิธีกรรม ช่วยจัดเตรียมสถานที่ เตรียมอุปกรณ์ของ เครื่องใช้ ประกอบอาหาร ทั้งนี้ คนในชุมชนจะมาร่วมกันบริจาคเงิน และสิ่งของไปร่วมกิจกรรมได้แก่ ธูป เทียน ดอกไม้ ข้าวสาร สำหรับใส่ ชันดอกไม้ในพิธีกรรม ข้าวเหนียว อาหาร สำหรับนำไปรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน

(3) คุณค่าด้านคุณธรรมและจริยธรรม ประเพณีฟังธรรมขอฝนเป็นความเชื่อของชุมชนที่ศรัทธา ในพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีขุนห้วย ชุมชนเชื่อว่าพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจสามารถดลบันดาลให้ผู้ที่มีบุญมีกุศล การนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เพื่อเป็นสวัสดิมงคล ส่วนความเชื่อเรื่องผีชุมชนเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ ถ้าห้วยมีผีขุนห้วยเป็นเจ้าของลำน้ำ การทำพิธีกรรม จึงเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้ช่วยดูแลรักษาต้นน้ำ ให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ ไม่มีเภทภัยต่างๆ ดังนั้น ประเพณีนี้จึงมีคุณค่าทางคุณธรรมและจริยธรรมในเรื่องการเคารพธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ได้ดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้มีการปฏิบัติการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝน 3 ด้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

2.1 การพัฒนาศูนย์เรียนรู้อนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จากการวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน ประเพณีฟังธรรมขอฝน และเลี้ยงผีขุนห้วยไคร้ ได้นำมาสู่การออกแบบศูนย์การเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนโดยประสานงานกับกลุ่มศิลปินสายน้ำกก สมาคมชวีศิลป์ จังหวัดเชียงรายมาวาดภาพ และจัดทำชุดนิทรรศการเคลื่อนที่เกี่ยวกับประวัติชุมชน และประเพณีฟังธรรมขอฝน จากการประชุมแกนนำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้คัดเลือกสถานที่ในการทำศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนชุมชนห้วยไคร้ จำนวน 2 แห่งคือ อาคารบริเวณหน้าวัดห้วยไคร้ บ้านห้วยไคร้เก่า หมู่ 8 อาคารดังกล่าวเคยใช้เป็นศูนย์สำหรับการประสานงานของการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอเทิง อีกแห่งคือ โรงเรียนห้วยไคร้ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านห้วยไคร้เก่า หมู่ 8 โดยผู้อำนวยการโรงเรียนได้เห็นความสำคัญและอนุญาตให้ใช้อาคารบริเวณแผนกมัธยมศึกษาเพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้ ในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ทั้งสองแห่งคนในชุมชนและนักเรียนโรงเรียนห้วยไคร้ ได้มีส่วนร่วมออกแบบและวาดภาพ ระบายสี ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติชุมชน และประเพณีฟังธรรมขอฝนผ่านการทำกิจกรรมศิลปะชุมชนร่วมกับกลุ่มศิลปินสายน้ำกก

2.2 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น คณะวิจัยได้ประชุมหารือกับ

ผู้อำนวยการโรงเรียนห้วยไคร้ และครูในสาระวิชาสังคมศึกษา ประวัติศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งคณะครูได้เห็นความสำคัญ และมีความสนใจในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติชุมชน และประเพณีพิธีกรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามในการจัดทำหลักสูตร ต้องเป็นกระบวนการที่ใช้ระยะเวลา องค์กรความรู้ และผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งเป็นข้อจำกัดของคณะวิจัยเรื่องระยะเวลา และคณะครูที่เป็นเพียงผู้ใช้หลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำให้เพื่อเป็นหลักสูตรแกนกลาง

ดังนั้นคณะวิจัยจึงได้ปรับวิธีการ โดยประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดทำเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เรื่อง ประเพณีพิธีกรรมขอฝน บ้านห้วยไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นรายวิชาเพิ่มเติม แบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็น 3 รายวิชาต่อเนื่อง ดังนี้ วิชาประวัติชุมชนห้วยไคร้ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 10 ชั่วโมง วิชาประเพณีพิธีกรรมขอฝน ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 10 ชั่วโมง และวิชาคุณค่าของประเพณีพิธีกรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 10 ชั่วโมง

การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้มีการจัดตั้งคณะที่ปรึกษา และคณะทำงานเพื่อให้เป็นการดำเนินงานโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยได้ประสานงานด้านวิชาการกับภาควิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อตรวจสอบแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งคณะครูโรงเรียนห้วยไคร้จะได้ทดลองใช้แผนการจัดการเรียนรู้ และกำหนดนำแผนการจัดการเรียนรู้ ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในภาคเรียนที่ 1/2567

2.3 การพัฒนาธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จากการประชุมร่วมกับแกนนำฝ่ายท้องที่ และฝ่ายท้องถื่น ได้ร่วมกันให้ข้อคิดเห็นต่อร่างธรรมนูญที่คณะวิจัยได้ยกร่างขึ้น โดยธรรมนูญชุมชนฉบับนี้ ให้ใช้ปฏิบัติภายในอาณาเขตของชุมชนห้วยไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย จำนวน 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านห้วยไคร้ หมู่ 3 บ้านห้วยไคร้ใหม่ หมู่ 6 บ้านห้วยไคร้เก่า หมู่ 8 บ้านห้วยไคร้สันตสุข หมู่ 17 บ้านห้วยไคร้เหนือ หมู่ 21 บ้านห้วยไคร้ใต้ หมู่ 24 และบ้านห้วยไคร้ลานทอง หมู่ 25

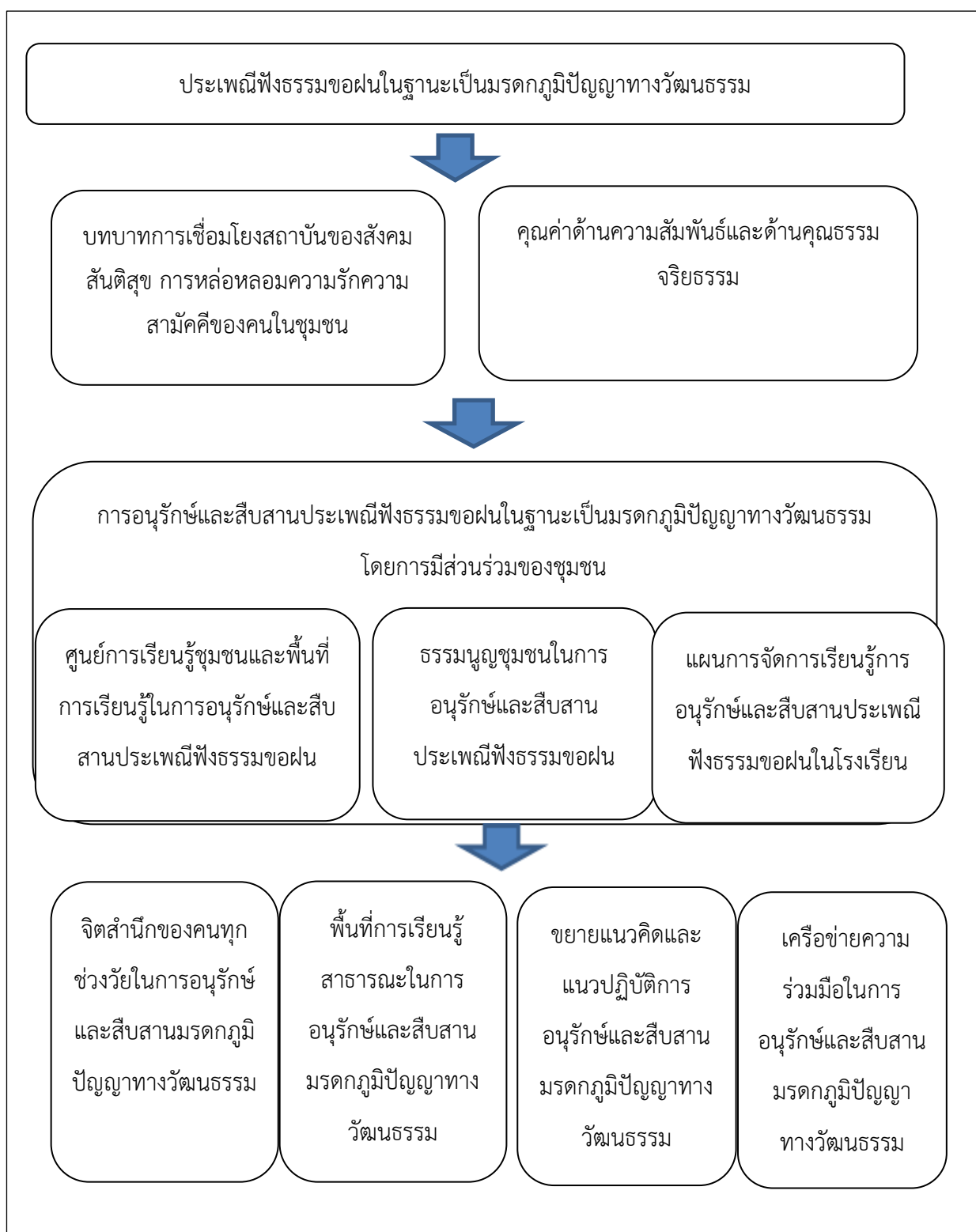
ภายใต้ธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝน ได้กำหนดเป้าหมายการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝน 8 ด้าน ดังนี้ 1) เป็นหมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมขอฝน 2) ประชาชนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการค้นคว้า ศึกษา วิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลประเพณีพิธีกรรมขอฝน 3) กิจกรรมในประเพณีพิธีกรรมขอฝนที่กำลังจะสูญหาย หรือที่สูญหายเกิดการฟื้นฟูให้มีคุณค่า 4) ประชาชนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนา สร้างสรรค์ประเพณีพิธีกรรมขอฝนให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน 5) ประชาชนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดประเพณีพิธีกรรมขอฝนให้คนในสังคมได้เรียนรู้ร่วมกัน 6) เกิดเครือข่ายการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในการส่งเสริมกิจกรรมประเพณีพิธี

ธรรมขอฝน และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอื่น ๆ 7) ประเพณีฟังธรรมขอฝนของหมู่บ้านได้ถูกเผยแพร่ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ อย่างกว้างขวาง และ 8) เป็นหมู่บ้านที่มีการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นด้านประเพณีฟังธรรมขอฝน และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอื่น ๆ

กระบวนการพัฒนาธรรมานุชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้มีการจัดตั้งคณะที่ปรึกษาและคณะทำงานเพื่อให้เกิดการดำเนินงานโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยการประชุมยกร่างธรรมนูญ ฝ่ายท้องถิ่นคือ กำนันตำบลเวียงเทิง ผู้ใหญ่บ้านทั้งเจ็ดหมู่บ้าน และฝ่ายท้องถิ่นคือ ฝ่ายบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลเวียง อำเภอเทิง ประกอบด้วย นายก รองนายก และปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเวียง เพื่อให้รับรองในธรรมนูญดังกล่าว หลังจากนั้นได้มีเวทีการลงนามในธรรมนูญชุมชน ในวันเปิดศูนย์การเรียนรู้ประเพณีฟังธรรมขอฝน ภายในวัดห้วยไคร้ ซึ่งได้จัดทำเป็นแผ่นนิทรรศการประกาศข้อตกลงความร่วมมือติดไว้ภายในศูนย์เรียนรู้อีกด้วย

องค์ความรู้ใหม่

การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ในรูปแบบของการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ท้องถิ่น มาพัฒนาเป็นกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ในลักษณะของศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน และพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียน รวมทั้งแผนการจัดการเรียนรู้สาระวิชาสังคมศึกษาที่ใช้สอนในโรงเรียน ซึ่งจะทำให้เด็กและเยาวชนในชุมชน และนอกชุมชนได้เรียนรู้ประเพณีฟังธรรมขอฝน นอกจากนี้ยังได้เกิดธรรมานุชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ถือเป็นต้นแบบของการทำข้อกำหนดและมาตรการในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีท้องถิ่นในระดับตำบล ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้กระตุ้นจิตสำนึกของคนทุกช่วงวัยในการอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะในการอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในโรงเรียนและในชุมชน และเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สามารถขยายผลไปสู่พื้นที่ในตำบลใกล้เคียงและหน่วยงานที่สนใจสามารถมาเรียนรู้ได้อีกด้วย ดังแสดงในแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝน
ในฐานะเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า บทบาทและคุณค่าของประเพณีฟังธรรมของฝน ในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เป็นเพราะ ประเพณีฟังธรรมของฝนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ที่คนในชุมชนถือปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นแนวปฏิบัติทางสังคม ด้านบทบาทพบว่า มีบทบาทในการเชื่อมโยงสถาบันของสังคมให้อยู่อย่างสันติสุข บทบาทในการหล่อหลอมความรักความสามัคคีของคนในชุมชนและบทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจ ส่วนคุณค่าพบว่า มีคุณค่าด้านความสัมพันธ์ และคุณค่าด้านคุณธรรมและจริยธรรม ทั้งนี้เป็นเพราะว่าประเพณีฟังธรรมของฝนถือเป็นประเพณีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในสังคมเกษตรกรรม เพื่อขอน้ำฟ้า น้ำฝนจากเทวดาและพระสงฆ์สวดธรรมคาถาปลาช่อนเพื่อขอฝนสำหรับใช้ในการเพาะปลูก ดังนั้นในสังคมเกษตรกรรมจึงมีการจัดประเพณีนี้เป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะในช่วงฝนแล้ง ประเพณีนี้จะสร้างขวัญและกำลังใจให้คนในชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับ (Sujchaya, 2015) กล่าวว่า การทำนาเป็นวิถีชีวิตที่สำคัญของคนไทย ในสมัยโบราณการทำนาขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศเป็นหลัก แต่เมื่อประสบกับภาวะฝนทิ้งช่วง คนไทยทั้งในจีนและอุษาคเนย์มีพิธีกรรมร่วมกันคือ พิธีขอฝน ถือเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ที่สำคัญของชนชาติไทย อาจทำพิธีร่วมกับพิธีอื่น หรือจัดเฉพาะเมื่อฝนแล้งก็ได้ พิธีนี้มีที่มาจากความเชื่อทั้งพุทธและผี และยังสอดคล้องกับ (Phrakru Pipitsutathorn et al., 2013) พบว่าคาถาธรรมปลาช่อนนี้เป็นเรื่องราวในครั้ง พุทธกาลที่เกิดภาวะฝนแล้ง ประชาชนเดือดร้อน จึงมีคณาจารย์ให้พระพุทเจ้าทำพิธีขอฝน อาณิสสส์นี้ช่วยให้ฝนตกและก่เกิดฝนตก จนเป็นเรื่องราวที่ถูกจารึกในคัมภีร์พุทธศาสนาและชาวบ้าน ได้นำมาปรับใช้เพื่อการบูชาขอฝนจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับ (Phrakru Nandachetiyabhibal, 2017) กล่าวว่า คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา เป็นเหตุให้เกิดคุณค่าด้านความกตัญญูต่อบุคคลชาติ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม คุณค่าด้านความสามัคคีของชุมชน คุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และคุณค่าด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การพัฒนากิจกรรมในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะ ซึ่งจะมีองค์ประกอบทุกภาคส่วนทั้งชุมชน วัด โรงเรียน สภาวัฒนธรรม ท้องที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มาทำกิจกรรมร่วมกัน ในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน แผนการจัดการเรียนรู้ และพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียน รวมทั้งธรรมนูญชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนของชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะว่ากิจกรรมดังกล่าวมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะต้องมีกิจกรรมและพื้นที่การเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สอดคล้องกับงานวิจัยของ (Boonjit and Meesombat, 2011) พบว่า แนวทางอนุรักษ์และสืบสานประเพณีแห่งพระแข่งเรือยาวขึ้นโขงชิงธง อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ได้แก่ การอนุรักษ์รูปแบบกิจกรรม คือ การทำบุญตักบาตรเทโว การทอดผ้าป่าตามบ้าน

การแห่เรือพระบก และการแข่งเรือยาวขึ้นโขงชิงธง ซึ่งเทศบาลเมืองหลังสวนและองค์การบริหารส่วนตำบลควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลให้เป็นระบบ และร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาสร้างหลักสูตรการเรียนรู้เกี่ยวกับงานประเพณี โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงวัฒนธรรม โรงเรียน และประชาชน และสอดคล้องกับ (Namburi and Manmee, 2021) พบว่าแนวทางการอนุรักษ์ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย การส่งเสริมความรู้และถ่ายทอด ความรู้ การสร้างความสัมพันธ์ของคนแต่ละรุ่น (ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม) การปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ การสร้างเครือข่ายด้านภูมิปัญญา การบรรจุประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน อีกทั้งยังสอดคล้องกับ (Wongrob and Bunyasurat, 2021) พบว่า การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเขตอำเภอเด่นชัย ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งมีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิชาการและการศึกษา และด้านศิลปะและสุนทรียภาพ สามารถจัดการเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ ในรูปแบบเส้นทางเรียนรู้และท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยยึดหลักการจัดการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน ด้วยวิธีการจัดการแบบบูรณาการร่วมกันระหว่างชุมชน ท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ

สรุป

ประเพณีฟังธรรมขอฝนเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตและได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง กลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและเป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทและคุณค่าทางจิตใจต่อคนในชุมชน สร้างขวัญกำลังใจ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของคนในชุมชน ดังนั้น ในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ให้ดำรงคุณค่าและบทบาทต่อชุมชนและสังคมนั้น จึงมีการพัฒนากิจกรรมในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบจากทุกภาคส่วนทั้ง 7 หมู่บ้าน วัดห้วยไคร้ วัดพระธาตุขุนทอง สภาวัฒนธรรมอำเภอเทิง โรงเรียนห้วยไคร้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงที่มาทำกิจกรรมร่วมกัน ในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนห้วยไคร้ แผนการจัดการเรียนรู้ และพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียนห้วยไคร้ รวมทั้งธรรมเนียมชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมขอฝนของชุมชนห้วยไคร้ ซึ่งถือเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นของอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ประเพณีฟังธรรมของฝนเป็นพิธีกรรมท้องถิ่นที่สร้างขวัญกำลังใจให้คนในชุมชน โดยเฉพาะสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาในการทำเกษตร แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติที่แสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรม เพื่อแสดงความเคารพและกตัญญูต่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่บันดาลให้ฝนตกลงมา

ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย สภาวัฒนธรรมอำเภอเทิง โรงเรียนบ้านห้วยไคร้ สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอเทิง และองค์การบริหารส่วนตำบลเวียง ควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ ควรกำหนดเป็นนโยบายและแผนงานในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการสนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีอย่างต่อเนื่อง และควรมีการพัฒนาทศวรรษในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนที่มาจาก การบูรณาการของหน่วยงานทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินงานการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีท้องถิ่นในด้านอื่นๆ ต่อไป

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การพัฒนากิจกรรมในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ในวัดห้วยไคร้ แผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ และพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียนห้วยไคร้ รวมทั้งการพัฒนาธรรมเนียมชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนของชุมชนห้วยไคร้

ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน สำนักงานวัฒนธรรม สภาวัฒนธรรม สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ การทำกิจกรรมที่ต่อยอดจากประเพณีฟังธรรมของฝน การประยุกต์กิจกรรมใหม่ๆ รวมทั้งการฟื้นฟูการทำเครื่องประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิม เพื่อสร้างจิตสำนึกและความตระหนักในองค์ความรู้ประเพณีฟังธรรมของฝนซึ่งถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการทำวิจัยเรื่องการพัฒนากลไกความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนและประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆ

2.2 ควรมีการทำวิจัยเรื่องการพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนห้วยไคร้ในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีฟังธรรมของฝนและประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆ

2.3 ควรมีการทำวิจัยเรื่องแนวทางการสื่อสารองค์ความรู้ประเพณีพิธีกรรมขอฝนซึ่งถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

References

- Boonjit, Y. & Meesombat, S. (2011). *The conservation and the preservation of the traditional parade and long-boat race climbing bows toward snatching a flag at Langsuan District in Chumphon Province*. (Research Report). Bangkok: Department of Cultural Promotion Ministry of Culture.
- Khuenchiangsa, S. (2022). *Huay Krai Village in History: Muang Thoeng, Muang Nan, Lanna*. . (Unpublished manuscript).
- Mitrprapan, V. (n.d.). *Macchadok: The origin of the ceremony of listening to the Dharma Paya Plachorn*. Literary and Historical Bureau: Department of Fine Arts.
- Morpa, K. (2023). Villager Moo 25 HouyKrai. *Interview*. May, 22.
- Namburi, S. & Manmee, T. (2021). Public Participation in the Preservation and Revitalization of Local Cultural Traditions in Chaiyaphum Province. *Journal of Legal Entity Management and Local Innovation*, 7(6), 125 -136.
- Pangkam, P. (2023). Village chief Moo 17 HouyKrai. *Interview*. May, 22.
- Phrakru Nandhajediyaphiban. (2017). *An Analytical Study of the Rites and Values of Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony in Lanna, Ayutthaya* (Master' Thesis) Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Phrakru Pipitsutathorn, et al. (2013). *Knowledge Management of Local Wisdom for Community Forest Conservation Based on Sufficiency Economy*. (Research Report). Ayutthaya: Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.
- Prissana, A. (2023). Village chief Moo 8 HouyKrai. *Interview*. November, 3.
- Soontornwong, S. (2018). *Community Forest and Thai society*. Retrieved September 6, from http://www.recoftc.org/sites/default/files/uploaded_files
- Sridarat, A. (2020). "Rain Praying Rituals". Retrieved March 1, from <https://www.gotoknow.org/Posts/491513>.
- Sujachaya, S. (2015). Rain Praying Rituals of the Tai Peoples. *Humanities Journal*, 22(2), 27- 63.

Sungkhasorn, S. (2002). *Human Forest 4 Ritual and Belief with local wisdom*. Chiang Mai: Tarnneung.

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Sixth session of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 22-29 November 2011. Bali: Indonesia.

Wongrob, S. & Bunyasurat, W. (2021). "*Cultural Heritage Management in Denchai District: A learning center and cultural attraction*". Report from the 7th National Academic Conference February 28, at Lamphun Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 293-304.